IL-KASTELL SANT'ANĠLU.

(Jissokta ma' ta' qabel)

IL-KNISJA T'ISFEL.

Fis-sena 1090 Ruġġier, Konti Normannu, mibgħut sgur mis-Sema, wara li rebaħ u keċċa minn Sqallija s-Seraċini, ġie u keċċiehom minn Malta wkoll. Ruġġier reġa' waqqaf is-Salib, u fetaħ il-Knejjes insara.

L-ewwel żewġ Knejjes li fetaħ, kienu dik tal-Katidral, u l-oħra tal-Kastell S. Anġlu, u t-tneja iddedikahom lil-Omm t'Alla. Il-Knisja ta' Sant-Anġlu għadha qawwija u sħiħa, u r-rħama bil-kliem latin, għan-naħħa tax-xellug, tati xhieda ta' dan. Din il-Kappella hija mħaffra fil-blat, u aktarx itwal milli wiesgħa, xi 40 pied ma' 25. Għandha altar maġġur, u żewġ altari mal-ġenb, qegħdin taħt qisu qaws, jew *Archisolio*, u l-qaddisin huma pinġuti *a fresco* u huma: tal-lemin: S. Anġlu, martri Karmnitan, Sant Onofrju, u St Antnin; tax-xellug: S. Blas, Sta. Barbra u Sant'Agata. Nistħajjel jien illi Sant-Anġlu u Sant-Agata ġew imqegħdin hemm mill-familja Nava, għax Protetturi ta' Licata, belt fi Sqallija, minn fejn huma imnisslin in-Nava; Santa Barbra billi hija l-padruna tal-Bumbardieri; u San Blas, għax, kif jidher b'idu poġġuta fuq xbejba, aktarx xbieha ta' xi tfajla tal-familja, li ħelisha mill-mard tal-grieżem.

Il-Gran Mastru De Redin fl-1659 żejjen din il-Kappella billi talla' l-faċċata ta' ġewwa, u ta' barra, u waqqaf pilastri ta' l-Ordni Korintju u qiegħed żewġ tavli bix-xbieha ta' S. Ġwann u S. Pawl. Li din il-Kappella hi mħaffra fil-blat, turi biċ-ċar, li hi iżjed qadima, minn żmien il-Konti Ruġġieru; u dan, bisstoriċi, u aktarx hekk hu: il-Maltin mindu ġie San Pawl qatt ma bidlu r-reliġjon,—fejn kienu jisimgħu quddies, iqerru, jitqarbnu, jiżżewġu? Biex naqtgħu fil-qasir, dik il-Kappella, la ma hiex mibnija għaliha u fil-beraħ, turi biċ-ċar, li kienet il-lok tal-qima għal-insara maltin, fiż-żmien tal-persekuzzjoni.

Fis-sena 1409 insibu wkoll imsemmija din il-Kappella, billi r-reġina Bianca, qiegħdet bħala Kappillan tal-Kastell u l-Knisja tiegħu, lill-Kanonku Ruġġier Segona.

Fis-sena 1430 Guttiere de Nava, ha l-Kastell b'fewdu u l-familja tiegħu baqgħet iżżommu sa kemm ġie l-Ordni ta' San Ġwann.

Fis-sena 1530 il-Gżejjer tagħna, ġew mogħtija minn Karlu V lil-Ordni, u l-ewwel Gran Mastru, li kien Lisle-Adam, malli rifes fuq il-Gżira, għajnu marret fuq il-Kastell, u għażel għalih il-Palazz tan-Nava, mhux minngħajr ġlied ma' Alvarez, li kellu jċiedi għall-forza, u jħalli 'l Malta ħin bla waqt, u għal dejjem.

Il-Gran Mastru kabbar il-Palazz, u dawru bi ġnejna u bi btieħi, illi skond il-fdal li għadhom jidhru, ma kenux sbieħ bi ftit, il-għaliex sa bl-affreski u bil-mużajk kienu mżejna.

L-arma ta' l-Isle-Adam, li mwaħħla taħt tieqa tal-Palazz, li tħares ġol-ġnejna, għadha donna mnaqqxa l-bieraħ.

IL-KNISJA TA' FUQ.

Fi żmien dan il-Gran Mastru, ġiet imwaqqfa l-Knisja fil-quċċata *taċ-Ċittadella* u d-dedikata lil Sant'Anna, illi mħabba l-għamla tagħha jistħoqqilha li tkun magħrufa ftit aħjar.

Din il-Knisja hija ikbar minn dik t'isfel, u ta' għamla imsejħa Sikulo-Normanna. Fiha kursija u navi waħda biss, fin-naħħa tal-lemin. Iżda l-ħlewwa tagħha hi, illi l-arkati, is-saqaf, il-kursija u n-navi, huma lkoll qegħdin jistrieħu u mirfuda fuq kolonna waħda biss, li qiegħda fin-nofs. Kieku Sansun ieħor kien ifettillu jheżżeż u jwaqqa' din il-kolonna, il-Knisja kollha tiġġarraf u ssir borġ ġebel. Din il-kolonna aktarx (kif jikteb Quintino) għadha mit-Tempju ta' Melitta.

L'Isle-Adam, Del Ponte, Del Monte u La Vallette wara mewthom, ġew midfuna hawn, u żmien il-G. M. La Cassière, ġew meħuda fil-Kannierja ta' San Ġwann. Iżda l-qalb ta' L'Isle-Adam, għadha midfuna fil-qabar ta' din il-Kappella, bħal ma tixhed ir-rħama, l-iskrizzjoni u l-Arma ta' dan il-Gran Mastru.

Ma' dwar din il-Knisja, hemm xi Armi, li huma tal-familja Nava; u oħrajn, jinsabu 'l hawn u 'l hemm ma' dwar il-Kastell. Kif tħalli l-mina, u tiġi għal l-ewwel pjan, tidher Arma, aktarx hija tal-Konti Ruġġieru, iżda ftit mikula biż-żmien.

IL-PALAZZ.

Il-Palazz li hu qiegħed fuq l-ogħla rampa ta' S. Anġlu, hu daż-żmien l-għamara tal-*King's Harbour Master*, u jħares lejn il-Punent, u minn ikun sejjer għall-belt, min-naħa ta' l-Isla, jil-

mħu sewwa. Dan il-Paiazz mhux kbir wisq, iżda d-daħla X portiku) iighandu hu ta' għamla Sikulo-Normanna, u Utar A li fib huwa sabiħ tassew. Is-swali huma kbar u għolja, u f3(j, fihom xi tpinġija qadima, u armi tal-Kastellani. Fil-bitħa hem fdal ta' afireski, ta'stukki, xogħol tal-bebbux, arabeski, niċe^ arki u għejun.

EGħLUQ.

Fuq il-Kavalieri. jiġifieri s-sur li jsaltan fuq is-swar I-oħr tal-kastell, għadha tidher il-qampiena li sikwit nisimghuha ċċen* pel fii-festi, u d-daqq t^għha, dejjem imlilna qalbna bii-ħlewwa Din tfakkarna f'dawk iż-żminijiet meta bil-leħen tagħha kienet twiddeb 'ilI-Maltin. sabiex jingħalqu fi djarhom, jew jinħbew f i ghenen, jew jinġabru fis ġewwa l-Kastell, imħabba d-dehra J Flotta ta I-egħdewwa ; jew inklele, il-Ieħen tagħha kien iku ta hena, .Tghal.ex tħabbar ir-rebħa fuq xixwieni ta' I-epħdew

EZZ » r ,,Un Wa"l Pn,ġunier fi,,Port i > e w ™ ħabba Sħata"
fil-m.gja u I-.ngress ta' xi Gran Mastru ġdid....

In-naħha litħares Iejn id-daħla tal-Port kif tisoiċċa r ram

E«»JrfJS's ki i he n -j*5^S

u ta' dawk li J e t u bK2 emmhom fl -A s bolt,t kliem isiwed TtL *

imnaqqxa fuqha bflJatin

h"waV-sinja|qwahdien 'i,l S r ^ T ^ tal ħaż ra

bertà u 1-barka li haMew ? ġ,W wara J hom « wirtu

IRftidu liwkoll f'Mal aIelln maarQa J h aqqf T bieX lilna u lid_dini,a

«"»' dawk ta' Maratona W***™ 1« m ajistħux iħabbtuha

fl'4f Tltaw:f1,nj'Uh ia t bba fiS"SEHEM EWLIENI

Kwerra, huwa tass^ ilTħ' ^ ta tiCgħu, bhala ma 8 " a tal"

b'« 'kunil.K|orjauMohni V kullhadd. 0 jistħoqqlu mhux

hl d ^ nj a ċivli. ohn|" *&»*f 'żda 1-ġieh ta' kollha kemm

Kan. Q. M. Farrugia.

XERRou

« 'L-MALTI »

JEKK TMOBBu T-TAChi rw

TAGħLIM TA' LSIENKOM

ID-DWELL F'MALTA

FI ŻMIEN L-ORDNI

Lil Jawk koilha li jagħmlu sehem wzY/-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malli", *dan iċ-ċkejken xogħol tiegħi, b'qima nàti.*

I

F'Ġunju ta' I-/770, fi żmien li kien jaħkem Malta 1-Gran Mastru Pintu, ġie/jagħmel żjara lil Gżiritna wieħed vjaġġatur Ingliż jismu Patrfrju Brydone, u, fi ktieb li kiteb fuq 1-artijiet li żar (i), isemmi fuq id-dwell li kien isir hawn Malta mill-Kava- ^ lieri, fejn igħid pli fid-dinja kollha aktarx illi d-dwell PMalta biss kien imħolliTi jsir mil-Liġi, għax, (igħkp-ħa), billi 1-Ordni ġie mwaqqaf fuq sisien ħorox u romantiċi la'Kavallerija, il-Ka-valieri jidhrilhom li jekk ma jħallux isir id-dwell, ikunu qegħdin imorru kontra s-sisien li semmejna; iżda, biex ma tantx tista' ssir ħsara, id-dwell iħalluh isir taħt dawn il-pattijiet li huma kurjużi tassew : Ħadd ma jista'jiddwella ħlief fi triq waħda tal-Belt; kull min jiddwella ximkien ieħor jaqa' taħt il-ħruxija - tal-Liġi; u-kulLmi^i—44cun~ qiegħed . jiddweilar—ikollu—jieqaf—»• wa pssoktax jiddwella aktar, meta ġġiegħlu mara, qassis, jew Kavalier, taħt 1-aktar pieni ħorox jekk ma jobdix.

«Taħt dawn il pattijiet, f'nofs ta'Belt kbira, wieħedjista' jaħseb lif aktarx, hi ħaġa ma tistàx tkun li d-dwell PMalta l15p*ċa bit-tixrid tad-demm; iżda m'hux hekk: aħna (^ydoffe) roal-ħajt ta' din it-triq għaddejna mal-għoxrin salib, li dawn maħżuża għal dawk il-Kavalieri li baqgħu mejta fid-dwell, jaqa' xi ħadd mejjet fid-dwell, iħożżu salib mal-ħajt.

vaT * t! tliet Xhuf qabel ^ma Brydone £ie Malt*)' żew£ Ka~ l-bir-?d m xi igħidu bejniethom fil-ħin li kienu jilagħbu)«rd, u wieħed minnhom barra milli għajjar ħafna lil sieħbu,

ngħoVk Brydone kiteb bl-Ingliż: iżda, billi 1-Ktieb tiegħu bitT V na* & ie niaqlub u stampat bil-Franċiż, bil-Ġermaniż u Ull,iai jan ukoll,